

Bogdana N. Koljević Griffith¹
Institute for Political Studies
Belgrade (Serbia)

114:329.12

141.78:327.2

321.01

Review scientific paper

Submitted 19/03/2025

Accepted 29/05/2025

doi: [10.5937/socpreg59-57626](https://doi.org/10.5937/socpreg59-57626)

BEYOND NEOLIBERAL AND DECONSTRUCTIVE SPACE: *HORIZŌ* AND INFINITY IN THE TWENTY-FIRST CENTURY

Abstract: Beginning from reference to Lefebvre's spatioLOGY, in this article the author elaborates how political and social space disappeared in and with neoliberalism and post-modernity. Both discourses appear through the image of the Piraeus as the commercial city and therefore, in contrast to the city of Athens, the agora and polis proper. Real space, the representation of space as well as spaces of representation in these cases emerge as post-politics. In the second part, turning to twenty-first century's perspective, *horizō* – as the act of division and separation – is presented as the first condition for recognition of otherness and difference and, further, for the creation of a multitude in opposition to totality. In order, however, for the transition from conflict to dialogue to occur, the concept of infinity is disclosed as necessary as the demand for justice from which existence in togetherness becomes possible. Finally, this is exemplified in Serb *topoi* as a potentiality of polis in contemporary Europe.

Keywords: neoliberalism, deconstruction, spatioLOGY, infinity, *horizō*

THE LOSS OF POLITICAL AND SOCIAL SPACE: NEOLIBERALISM AND POSTMODERNITY

The example which Lefebvre draws to elaborate his own political *spatioLOGY*, i.e., the oldest and well-known illustration of *Athens* as a political city *par excellence*, on the one hand, and its coexistence with *Piraeus*, a commercial city *per se*, on the other, appears as equally relevant in the twenty-first century. More accurately, not only is it the case that, historically, there had always been a distinction between *the political city* and *the commercial city* but the differentiation of these *topoi* demonstrates both how *spatiality* is at the very

¹ bogdana.koljevic@ips.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0003-1276-7092>

heart of *the political*² and how such a distinction transcends time, goes beyond time, as it were, and therefore likewise encompasses *contemporary spaces*. This is to say that how the marketplace “replaced and supplanted” (Lefebvre, 2003) the place of *the agora* – *the space of the political* – serves as a current description of the *globalized post-space* and its inner *transactional structure*. The *topos* of the political has been precisely the place of the assembly as the space of discussion and debate and, as such, has been dissolved by *commodification* and *objectification* which, at the same time, is *the story of the West in recent decades* (Ranciere, 2021, Badiou, 2006, Fusaro, 2022).

Moreover, Lefebvre was also right in perceiving “the newest illusion”, namely “*the urban one*”: “It wants to be the modern philosophy of the city, justified by (liberal) humanism while justifying a (*technocratic*) utopia” (Lefebvre, 2003, 153).³ It is in this sense we can say – and in difference from authors such as Althusser, Foucault, Derrida and Lacan – Lefebvre showed no obsession with *la vie urbaine* and/or *la vie Parisienne* and, furthermore, in his critique of the urban revolution articulated the dilemmas of a paradigmatically deconstructive approach to spatiality. The major flaw of the urban revolution, according to Lefebvre, is that it is problematic as a philosophy governed by liberal principles of freedom which acts as counterproductive to such ideas through its elevation of the market, because the market represses the lives of its own citizens through the creation of a *technocratic and bureaucratic reality*. What enables Lefebvre, therefore, to escape the accusations about a strong urban bias – present in much continental theory – is primarily his understanding of the rural and urban together rather than in isolation. Simultaneously, the over-emphasis of the urban is a part of his criticism of the Situationists. Such an approach to spatiality, with its emphasis on the urban, participated in the erosion of the citizen’s life in the city or, in other words, and more in tune with the contemporary condition: both *neoliberalism* and *deconstruction* contributed to the *colonization of everyday life by neo-capitalism via globalism*, i.e., to the destruction of *the location of the political* called *social space*.

How far the relevance of social construction and use of space stretches is argued by Harvey in the following way: “The whole history of territorial organization, colonialism and imperialism, of uneven development, of urban and rural contradictions, as well as of geopolitical conflict testifies to the importance of such struggles within the history of capitalism” (Harvey, 1991, 237). Moreover, one can say one of the ways how neo-capitalism thrived in the last decades of the twentieth century is precisely the flexibility of globalization in constructing and reconstructing the relations of space and *the global spatial economy* in constituting *the world market*.

Now, what this, in fact means is that “*the Piraeus*” is of the utmost prevalence at the end of the twentieth and beginning of the twenty-first century, not only as a metaphor but precisely as the establishment of *the city qua commercial city*, an endeavor theoretically undertaken and practically realized by, first and foremost, neoliberal, and then, in second

² Lefebvre articulates in detail how the marketplace became centralized, i.e., how it occupied the town squares and, further, how the mere presence of a new market space in the center of cities had multiple implications for citizens (Lefebvre, 2003).

³ Lefebvre’s understanding of space after *Le production de l’espace* was further developed in his *La survie du capitalisme*.

instance, postmodern approaches. It is the disappearance of *the city qua polis*, the loss of *the agora*, the destruction of Athens which happens when profit is placed at center stage and when, further, *neoliberalism as biopolitics*, i.e., as governing over entire populations, becomes *practically total*. This *totality* is the result of neoliberalism *via* globalism dominating over *spatial practices*, as well as over *representations of space* and *spaces of representation*, as in Lefebvre's conceptual triad. The first aspect, namely *directing spatial practices* and how space (*l'espace*) is *perceived* (*perçu*) is the presentation of the fact that, in the words of Galli, "*the global space is the space of the winners of the Cold War – liberal democracy and capitalism*" (Galli, 2015, 14-15).

Second, in terms of how space is *conceived* (*conçu*) the self-representation of neoliberalism, i.e., the image of a smooth space, free of all obstacles, a space for commodities and markets in which *rights* and *democracy* are to be exported (Moser & Barany, 2009), became part of the everyday imaginary. Moreover, precisely in the representation of space it has been demonstrated how *qualitative differences*, as differences in terms of principles, do not have the right of existence at *the end of history*. A *non-time*, *the end of time* which – despite the permanent creation of a *series of wars* – represented itself as *Kantian perpetual peace*, has equally produced a *non-space*, *the end of spatiality* as the erasure of the *differences between peoples* as well as differences between *the internal* and *the external spaces of the state*. The equalization of *the enemy to the criminal* dissolved the concept of wars while the *mimesis* of the rule of a *nomos* of the Earth reveals the third aspect of spatiality, i.e., of *spaces of representation* as the spaces which are *lived* (*vécu*). More precisely, it is, for example, the United Nations with their "responsibility to protect" and a "universal exchange" – a space of representation composed by the principles of "universal democracy" and "universal human rights" – that was supposed to symbolize the overcoming of boundaries and spatial streaks and still ended up in an inversion of principles, that is, as *the apology of the status quo* (Badiou, 2006). Certainly, the *lex mercatoria* aimed at a *post-sovereign condition* because it would be most suitable for the *transactional global crypto-cosmopolis*. As such, at the same time it relates to *the virtual space*, i.e., to *all artificially created spatiality* which has been conceived to replace the space of nature as well as the space of the modern metaphysics of the subject.

Parallel to neoliberal dominance, especially at the turn of the century, the spatial triad, i.e., the forms of *real space*, *imagined space* and the *real-imagined one* has been realized in and through deconstruction as well. On the one hand, the fact that the global space appeared as chaotic and deeply paradoxical in itself, in a thus far unseen way, produced consequences that go *beyond* neoliberal planning while, on the other, this unintended *surplus* has not been translated into *political space*. In a situation in which each referential point of the system is *per se* in relation with the whole – *glocalism* as the other of *globalism* – the context in which *everything can happen everywhere* erases intermediate spaces. In a large stretch between phenomena like contemporary terrorism or different financial operations, what happens in one space produces automatic *spatial consequences*, as it were, because its implications appear immediately in all other spaces on the planet. In addition, the global space is simultaneously *discontinuous* and *hierarchical* and both aspects reveal themselves as different positions and configurations within the system of global capitalism.

The problem of postmodernity in philosophy *en generale*, as both a theoretical and practical paradigm, is that, even though it perceived *spatiality* and *spatial transformations*

as well as the *relevance of space*⁴ – and in such respect it often appears as more nuanced and observant, especially in comparison to traditional metaphysics – it nonetheless ends up missing *the politics of space*. Or, if it is at times comprehended how *there is a politics of space because space is political*, as Lefebvre first articulated it, *space* is rarely recognized as *the ultimate locus of struggle*, and therefore as a political issue *par excellence*. This is true, however, precisely to the extent to which postmodernism appears as *post-Marxism*, although spatiality was not a major theme either in Marx or a vast majority of Marxism and Leftism. It is, for example, in direct correlation with the issue that Derrida's call for radical philosophical *praxis* remained a *call* – without *the articulation of politics* to follow – or, in similar sense, that the Levinasian face-to-face encounter (*rapport de face à face*) actually misses out on the *spatiality* of the Other, of being with *the Other* and then *the Third*.⁵

Most notably, beginning from Lyotard's *La Condition Postmoderne* in 1984, post-modern philosophy, in its emphasis on the recovery of everyday experience and contextual interpretations of the social – accompanied by the no-less valuable insight into the political dimensions of every form of knowledge and multiple dimensions of language – still has not superseded neoliberalism and its dominance over *political space*. This is because the 'deconstructionist' postmodernism of the early years was strongly marked by a 'linguistic-textual' approach and focused on contesting the essentializing nature of all representations (deconstruction of texts and intertextuality), while its secondary phase has, for the most part, been marked by its *ethical turn* (Critchley, 1999).

This is to say that, in the end, with its concern with the *politics* of the text and later with the *relation to the Other*, postmodern philosophy has forgotten *the subject of politics* and, therefore, has unwillingly contributed to *the extension of post-political space of neo-liberalism*. In the spirit of Marxist critiques of the postmodern, Harvey goes much further and, providing a scathing analysis of the new global regime of flexible accumulation, argues how the whole of the "postmodern culture" is dictated by the market because it is based on a problematic elision between the profit imperative and artistic production (Harvey, 1991). Simultaneously, Harvey articulates how the contemporary historical phase was, in his view, to be located and perceived within a broader periodization of capitalism, characterized by ever-increasing *time-space compression*.

It is, now, precisely in and with this compression that *the neoliberal space* realizes itself as the *Manichean space of binary oppositions and dichotomies*, i.e., appears as the inverted and differentiating space as every *totalitarianism*. The neoliberal *post-political space* internalizes every *externality* and through such a movement establishes *homogeneity in the place of equality*, which is precisely a totalitarian characteristic. The Other can neither be perceived *as the Other nor have its place as such* – *unless he is the Enemy*. Spatiality, however, at the same time appears as quasi-universalistic because neoliberal globalism attempted

⁴ This is particularly true with Soja's *Postmodern Geographies*. Soja calls for a new "geographical materialism" which would place social theory *in medias res of space* – a task historical materialism missed out on (Soja, 1989).

⁵ Post-structural criticism of neoliberalism is most often focused precisely on the issue of *exclusion of the Other* whether as ethnic, racial or sexual minorities. In particular, the emphasis has been placed on understanding the processes of the constitution of these various Others, as well as on the role of representations in this constitution.

to be all-encompassing, i.e., to be the transition from *the dual space of the Cold War to the Order of The One*.

Post-political neoliberal space attempted to be the spatiality of “the perpetual peace” because, as the winner, it strove for absolute dominance, therefore striving to put an end to *the space of struggle* between two grand narratives. Or, more precisely, the idea has been to put an end to *the struggle for recognition* i.e., to *the entire Hegelian master/slave dialectic* in a manner of *total mastery*, which, consequently, meant *the end of the topos of the political* (Koljević, 2015). This, in turn, left *the basically undifferentiated space of liberal democracies, human rights and neo-capitalism as the exclusive and unquestionable ideology* i.e., it has been realized as *US exceptionalism* but without *extraordinariness*, in the sense in which Kalyvas articulates the term (Kalyvas, 2008).

This process has also been conceptualized to efficiently erase *the division between East and West*, and precisely in such a way which *annuls all political, economic, social, and cultural differences*. Spatiality, by implication, was to be realized in terms of *the One* rather than *the Two* which is why the concept of *liberal democracy* has been one of *illusory democracy per se*, since it did not refer to *the many* and/or *the multitude* but rather to *oneness and totality*. In such a way, *the chaotic and trading character of the contemporary Piraeus* which attempted to spread across the globe concealed its internal structure, namely *the commodification and objectification* that had, as its final aim, the destruction of divisions in the name of *absolute hegemony*. Finally, this entire process ended in the threat posed by climate change and catastrophic environmental degradation and therefore, equally, as a type of *destruction of real i.e., physical space*. Or, as Fahnbulleh noted, “neoliberalism is not just failing people: it is failing the earth” (Fahnbulleh, 2020, 38).

HORIZO AND INFINITY IN A NEW EPOCH

In such a light, a philosophical and political rethinking of *horizō* in the twenty-first century appears as a *sine qua non* condition for comprehending how neoliberalism can be superseded and how *a political space as the space of the political* can emerge from existing frameworks. The issue is precisely *how the cities of Athens*, in the plural, can flourish as such, i.e., how different *agorai* can be reinvented in order to reconceptualize the meanings of political subjectivity and political community. Therefore, *horizō* as both verb and noun (*horizōn*) reveals *the exemplary path of spatiality*, in *real space* as well as in *representation*: the act of *dividing and separating* that itself comes from *oros* as *boundary and landmark* is the first step in the direction of the recreation of space. More precisely, as a noun, *horizōn* derives from *horizōn kyklos – separating circle* – the exact image that refers to *the break of oneness in and from itself* and, further, to *the multiplicity within the one*. In a similar way, the horizon, as the skyline that separates earth from sky, is Hesiod’s *Xaos – which came first*. Horizon is the line that *divides all visible directions into two categories: those that intersect the earth’s surface, and those that do not*. Spatiality is divided from its very beginnings, as both *real and imagined space* it rests on the idea of *division*, relates to *two* and to *the split within*, just as *the circle separates*. Moreover, a *true horizon* is, in fact, a theoretical line which can only be observed when it lies on the sea surface, i.e., in many spaces this line is obscured by objects – but a true horizon is *horizontal*.

In the contemporary setting of the twenty-first century which designates *the end of unipolarity* i.e., *the exit from homogeneity* towards a *multipolarity and multiplicity of spaces* – realized as *spatiality itself* – in terms of *Realpolitik*, the transformation is perceived as the rise of superpowers in the plural. Therefore, the United States, China, the Russian Federation, the European Union are all trying to articulate concurrent *Great Spaces* while, at the same time, new states and peoples are equally approaching the world scene. Most of the so-called failed states are now becoming an open field of struggle between the US and China and, simultaneously, most of the political spatiality is crisscrossed by different forces. *Horizōn kyklos*: the first precondition for the emergence of the *polis* is put forward as *the real many that build the twenty-first century horizon*. In this way, *the separation of the circle, the act of division and the breakdown of totality* opens the possibility for *differences on all levels of existence* and for the *re-creation of the space of the political as such* precisely in the way in which it refers to the distinction between *civilization* and *barbarism* (Urbinati, 2006).

The re-creation of Spatiality in the epoch of *the fall of Neoliberalism* (Deneen, 2018), however, is first taking the shape of Machiavelli's *agonistic space* rather than ancient, i.e., Greek, and Roman, qualitative space because it appears foremost as *the space of struggles*. Certainly, both the civil and military struggles are different from those in Machiavelli's time, but they awaken relevance of *the city* and the new utmost relevance of *territory* as well as *the concept of conflict in the political* is as live as ever. The question of *virtù* is open together with the one of *oros* and *real space*, as well as the *space of representation*, is perceived as the battlefield *par excellence*. Moreover, as Chamayou argues, these spaces are becoming the scene of new "*remote wars*" fought with drones that overturn the relationship between friend and enemy and its implicit spatiality (Chamayou, 2013).

Furthermore, new border spaces of struggle, new boundaries and distinctions, the *multiplicities of oros* which emerge in everydayness are a complex phenomenon with mixed consequences because, on the one hand, they are the result of the need to distance oneself from the quasi-universalism of neo-capitalism and its pretention for absolute dominance, and in such a way even physical space now generates not only political and economic but *ontological differences per se*. On the other hand, for example, migrants are dispersed around the world as living signs of its contradictions, as Mezzadra and Neilson rightly articulate (Mezzadra & Neilson 2013), or, more precisely, border places of struggle are open or closed and spatiality therefore also takes the form of *exclusive spaces*.

This, however, is the result of, first and foremost, *the destruction of political sovereignty in Europe*, which is to say that, although the centrality of Europe has in many ways been based upon a never-ending confrontation with non-European anthropological and spatial factors, it is no less true that in the grand battle, i.e., between the Empire and the multitudes, *the European peoples needed to be politically affirmed in order to recreate their subjectivities* (Koljević, 2019). What is therefore at stake in most cases – with notable exceptions – is not a nostalgia for frontiers and closed spaces, as Debray would have it (Debray, 2010), but rather the comprehension of *the necessity of boundaries precisely to preserve differences or to celebrate Otherness* to achieve actual plurality because of *the beginning of politics*. In other words, it is the issue of the role of *oros*, i.e., of the role of *edges, boundaries, borders, and frontiers* in a post-globalized framework in which a demarcation indicating *division in spatial terms, in spatiality itself*, is a step towards recreating the political community with

political subjectivities as long as it appears by drawing the line between *the political* and *the humanitarian*.⁶

Moreover, a *deconstruction of crypto-universalism of the global spatiality* reveals the lines of power which constitute it but in redrawing a *cartography of the present*, in a *political critique of the Global via the One* and therefore as a process of *divisions and agonism*. Therefore, the re-creation of the *topos of the political* requires a second step, i.e., the movement from the *multiplicity of spaces of conflict* towards *spaces of appearances of the political: the horizō which refers to infinity*.

In response to the issue of how one can refer to the space of the political, Critchley's response is that *a true politics in and of itself requires an infinite demand that flows from the perception of injustice* (Critchley 2007, 121). This is how *infinity* becomes central for *rethinking political spatiality: horizō* is neither limited nor exclusory because it contains the *infinite demand* which relates *precisely to injustice*. *Infinity, as the other of horizō*, is its *internal potentiality for surpassing conflict per se*, i.e., for superseding *the struggle as struggle between newly formed political subjectivities*, and therefore in overcoming the agonism which is the first step in the re-creation of the political. In final instance, *polemos* dissolves within an *ethical-political framework* in which *the infinity of the value of justice* appears as the content of *horizontal spatiality* and the crux of theory and practice of communities.

At the same time, this is a movement towards *dialogue and debate*, i.e., it is the *proper return to the polis* and to the *centrality of the agora* in the way in which Arendt refers to the creation of *public spaces*. Or, more precisely, it was certainly the Romans who developed the idea of the public square as the space for the rights of assembly and free speech, i.e., with the deliberate forms of participatory democracy and Arendt was referring to the Roman Republic in her claims how political action requires the “*space of appearance*” (Arendt, 1998, 198). This is the point at which *infinity* unveils itself as interrelated with the *space of appearances* or, rather, in which both in their interweaving reveal *the space of the political par excellence* as the *infinite horizon* where *Subjectivity and Otherness* preserve their differences while, at the same time, create a political community. In this sense, the *Polis*, properly speaking, is not the city-state in its physical location because it is *the organization of people as it arises out of acting and speaking together* (Arendt, 1998), i.e., in the reference to the *true space* as the *space between people living together* as the environment in which they think and play. However, the material environment has its relevance, too, especially in terms of reconfiguring the materiality of public space, that is, in producing and reproducing the political space of the environment itself and, particularly, through practices that show how politics can be in its proper place *in local spaces*. Finally, the locality of spatiality is an environment which is *permanently reconfigured* and, in a Brechtian way, *re-functioned* precisely along *the lines of struggle for public via political space*.

If Arendt, therefore, perceives how spatiality and location come forth through plural action in the creation of political subjectivities, Critchley perceives how political space is not highly transposable but, rather, how alliances between people happen in particular localities where *the infinite demand for justice comes from the people*, that is, from *below*,

⁶ The problem, therefore, as Douzinas elaborated in detail, lies precisely in *the ideology of human rights* (Douzinas, 2007).

in *direct democracy*. Moreover, politics as a *praxis* in a situation then appears as “working towards a control of the place from which one speaks and acts, working together in a situation as a political subject committed to a plan, a space, a process”.⁷ This is the spatiality of *horizontal infinity*, of the *horizō* which is *the infinite* because it demands *the end of injustice* and, in such a way, appears as the contemporary version of *rethinking spaces of appearances as political spaces per se*.

EXCURSE: THE CASE OF SERB TOPOI

If, therefore, one can now refer to a political and theoretical paradigm shift taking place in the first decades of the twenty-first century as the transition to a *new epoch* (Koljević, 2021) after neoliberalism and deconstruction – then, respectively, these *new beginnings of interweaving between horizō and infinity* disclose themselves precisely in *particular spaces and localities*. Most notably, the case of the Balkans is exemplary because of its *undefined spatiality* – it is in the midst of a process of *becoming a political spatiality*, a *yet-to-be* and *not-yet*, which is why it occupies the terrain between a *non-space* and a *space-to-be*. This is because, on the one hand, *the process of redrawing of its borders, the multiplicity of its horizō, is still incomplete*, i.e., the divisions and distinctions are being *constantly relocated*, while, on the other hand, *the demand of infinity – as the horizontal infinity which is the infinite demand for justice* – is still realized only in and through particular examples.

However, it is precisely in this reference that the concept of Serb *topoi* reveals *the potential of its spatiality* beginning from the re-conceptualization of the Balkan Peninsula in both philosophical and political terms. In *Realpolitik*, the Balkans have always been one of the most, if not the most, geo-strategically relevant regions in Europe as the space of conflict and agonism between great powers and, equally, the space with *the potential for infinity because it unveils the truth of these struggles*. The role of the Balkans is, therefore, and this is most notably the case with Serb *topoi*, *to reveal the spatial breakdown of the “unipolar continent”*. The *multi-polar influence*, now, is presented in a *multi-dimensional spatiality* in which the term “Balkans” appears exactly as “*the bridge*”, the space of encounters and the place of differences, and, moreover, as such, *is differentiated and even split within itself*.⁸

The Central Balkans – *the proper space of Serb topoi* – represents *the most fertile ground for multipolar spaces to take root*, which is why this newly conceptualized geopolitical region has the *utmost spatial-political potential*. Accordingly, the fact that the so-called Western “*humanitarian interventionism*” has been realized precisely in these areas corresponds with *the current potential of this region for an infinite demand for justice and truth, just as the struggle of its peoples testifies to its persistence in autonomy*. At the center of both the

⁷ Critchley continues to say that “*true democracy would be a political articulation of these spaces into a common front*” (Critchley, 2007, 118).

⁸ The Western Balkans, for example – which includes Slovenia, Croatia, parts of Bosnia and Albania – still corresponds to *unipolar spatiality* and is, in such a way, distinct from *the Central Balkans*, i.e., the space of Republic of Srpska in Bosnia, Serbia, Montenegro and Macedonia. As for Macedonia, its geophysical location critically enables it to structurally appear as the connecting bridge between Greek ports and Central Balkan inlands.

Central Balkans' construction and the Balkan Peninsula sits Serbia thus appearing as *the pivot*, especially of the entire region, *between East and West*. Serbia, therefore, emerges as *the strategic core for Balkan integration*, be it for the Central Balkans or the entire *spatiality of the Balkans*.

More relevantly, the Serb *topoi* refer to all three aspects of the triad, i.e., to *real space*, *representation of space* and *space of representation* in a way which goes beyond neoliberalism and towards *political spatiality per se* through the specificity of its quest for *horizontal infinity*. The creation of a *political subjectivity* of the twenty-first century relates, first and foremost, to such an *interspacing*, an occupation of the *in between* in which the *entre nous* can arise as *the new polis of contemporary Europe*.

Богдана Н. Кољевић Грифит¹
Институт за политичке студије
Београд (Србија)

С ДРУГЕ СТРАНЕ НЕОЛИБЕРАЛНОГ И ДЕКОНСТРУКТИВИСТИЧКОГ ПРОСТОРА: *HORIZŌ* И БЕСКОНАЧНОСТ У 21. ВЕКУ

(Превод *In Extenso*)

Сажетак: У овом чланку аутор полази од Лефеврове анализе просторности, посебно са циљем да ближе осветли разумевање нестанка политичког и друштвеног простора у епохи неолиберализма и постмодерне. Оба дискурса представљена су кроз слику Пиреја као трговачког града насупрот Атини, тј. управо у супротстављању појмова *agore* и *polis*. Стварни простор, репрезентација простора и простори репрезентације појављују се као постполитика. У другом делу, аутор анализира перспективу 21. века, односно *horizō* – као чин раздвајања и поделе који се манифестује управо као први предуслов за признање другости и разлике. На тај начин, апострофира се потенцијал за стварање мноштва насупрот тоталитету „једног“. Закључује се како је за транзицију из стања конфликта према *dialogos*-у неопходно рефлектовати појам бесконачности као *sine qua non* јер је реч о захтеву за правдом на темељу којег колективна егзистенција уопште постаје могућа. Ова теза детаљније се обрађује и кроз случај српског *topoi* као потенцијалности *polis*-а у савременој Европи.

Кључне речи: неолиберализам, деконструкција, просторност, бесконачност, *horizō*

ГУБИТАК ПОЛИТИЧКОГ И ДРУШТВЕНОГ ПРОСТОРА: НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ И ПОСТМОДЕРНОСТ

Пример који Лефевр даје да би разјаснио сопствену *политичку простору*, тј. најстарију и најпознатију илустрацију *Атине* као политичког града *par excellence*, с једне стране, и њену коегзистенцију са *Пирејом*, трговачким градом *per se*, с друге стране, делује подједнако релевантно и у 21. веку. Прецизније говорећи, није само у питању то што је, кроз историју, одувек постојала разлика између *политичког града* и *трговачког града*, већ и то што разлика између ових *topoi* показује и како је *просторност* у самој

¹ bogdana.koljevic@ips.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0003-1276-7092>

сржи йолийичкої² и како та разлика превазилази време, надмашује га и, самим тим, обухвата савремене йростїоре. Ово говори како то што је тржиште „надоместило и заменило“ (Lefebvre, 2003) аїору – йростїор йолийичкої – служи као актуелни опис їлобализованої йосїїростїора и његове унутрашње їтрансакционе сїрукїуре. Торос политичког је управо место окупљања као простор дискусије и дебате и, самим тим, нестало је комодификацијом и објективизацијом, што је истовремено їрича о Зайаду у йоследњих неколико деценија (Ranciere, 2021; Badiou, 2006; Fusaro, 2022).

Осим тога, Лефевр је такође правилно приметио „најновију илузију“, односно „урбану илузију“: „Жели да постане модерна филозофија града, оправдана (либералним) хуманизмом, а истовремено правдајући (їтехнокрайїску) утопију“ (Lefebvre, 2003, стр. 153).³ У том смислу, можемо рећи да Лефевр – за разлику од аутора као што су Алтисер, Фуко, Дерида и Лакан – није показивао опседнутост градским односно париским животом (*la vie urbaine/la vie Parisienne*), те да, осим тога, у критици урбане револуције износи дилеме парадигматски деструктивног приступа политици простора. Главни недостатак урбане револуције, према Лефевру, јесте то што је проблематичан као филозофија вођена либералним начелима слободе која је контрапродуктивна таквим идејама кроз своје уздизање тржишта, зато што тржиште потискује животе властитих грађана стварањем їтехнокрайїске и бирокрайїске сїварностїи. Стога, оно што Лефевру омогућава да избегне оптужбе због снажне предрасуде према урбаном – присутне у највећем делу континенталне теорије – јесте првенствено његово схватање руралног и урбаног заједно, а не одвојено. У исто време, претерано наглашавање урбаног јесте део његове критике Ситуационистичке интернационале. Овакав приступ политици простора, са нагласком на урбаном, имао је удела у пропадању живота грађана у граду или, другим речима и много више у складу са савременим стањем: и неолиберализам и деконсїрукција допринели су колонизацији свакодневної живоїиа путем неокайїїализма їреко їлобализма, тј. уништавању месїиа йолийичкої које се назива друшїивеним йростїором.

У којој мери су значајне друштвена конструкција и употреба простора Харви потврђује на следећи начин: „Светска историја територијалне организације, колонијализма и империјализма, неуједначеног развоја, супротности између града и села, као и геополитичких сукоба, сведочи о значају ове борбе у оквиру историје капитализма“ (Harvey, 1991, стр. 237). Осим тога, може се рећи да је један од начина на који је неокapитализам цвetaо у последњим деценијама 20. века управо флексибилност глобализације у изградњи и обнављању односа између простора и їлобалне йростїорне економије приликом изградње свейїскої їржишїиа.

Ово заправо значи да је „Пиреј“ од највећег значаја крајем 20. и почетком 21. века, не само као метафора већ управо као успостављање їрада као їрїовачкої їрада, што је покушај који су у теорији предузели и у пракси остварили прво неолиберални, а затим и постмодерни приступ. Нестанак їрада као йолиса, губитак аїоре,

² Лефевр детаљно наводи како је тржиште постало централизовано, тј. како је заузело градске тргове и, осим тога, како је само присуство новог тржишног простора у градским језгрима вишеструко утицало на грађане (Lefebvre, 2003).

³ Лефеврово схватање простора после *Продукїиа йростїора* (*Le production de l'espace*) додатно је развијено у његовом *Преживљавању кайїїализма* (*La survie du capitalisme*).

уништавање Атине до којег долази када се профит стави на централно место и када, надаље, неолиберализам као биолошко, тј. као управљање читавим становништвом, постане практично постојано. Ова постојаност је резултат неолиберализма и његовог глобализма који је доминантан у односу на просторне праксе, као и у односу на репрезентацију простора и просторе репрезентације као у Лефевровој концептуалној тријади. Први аспект, односно усмеравање просторних пракси и начин на који се простор (*l'espace*) сагледава (*perçu*) јесте представљање чињенице да је, према Галију, „глобални простор, простор победника у хладном рату – либералне демократије и капитализма“ (Galli, 2015, 14–15).

Друго, када се говори о начину на који се простор замишља (*conçu*), самопрезентација неолиберализма, тј. слика глатког простора без икаквих препрека, простора за робу и тржишта у који морају да се извезу права и демократија (Moser & Barany, 2009), постала је део свакодневне имагинације. Исто тако, управо у репрезентацији простора је показано да квалитативне разлике, као разлике у смислу начела, немају право на постојање на крају историје. Безвременост, крај времена који се – упркос сталном издијању низа ратова – показао као кантиовски вечни мир, исто тако је довео до непростора, краја просторности као брисања разлика између народа, као и разлика између унутрашње и спољашње државног простора. Изједначавање непријатеља са криминалцем уништило је концепт ратова, док *mimesis* правила о *potos* Земље открива трећи аспект просторности, тј. простора репрезентације као простора који се живи (*vécu*). Прецизније говорећи, пример за то су Уједињене нације са својом „одговорношћу да заштите“ и „универзалном разменом“ – простором репрезентације у поређењу са начелима „универзалне демократије“ и „универзалним људским правима“ – што је требало да симболизује превазилажење граница и просторних токова, али је ипак завршило инверзијом начела, тј. као апокалипса *синајуса* кво (Badiou, 2006). Наиме, *lex mercatoria* је свакако имао за циљ *исцисуверено* *синаје* зато што би био најпогоднији за *трансакциони глобални кријиво-космополис*. Самим тим, то се истовремено односи на *виријелни простор*, тј. на све *вештачки* *створене просторности* које су смишљене да замене простор природе, као и простор модерне метафизике субјекта.

Упоредо са доминацијом неолиберализма, нарочито на размеђи векова, просторна тријада, тј. облици *стварног простора*, *имагинарног простора* и *стварно-имагинарног простора*, остварена је и путем деконструкције. С једне стране, чињеница да се глобални простор показао хаотичним и дубоко парадоксалним сам по себи, на до сада невиђен начин, довела је до последица које *превазилазе* неолиберално планирање, док је, с друге стране, тај непланирани *вишак* преведен у *политички простор*. У ситуацији где је једна референтна тачка система сама по себи повезана са целином – *локализмом* као супротном страном *глобализма* – контекст у којем се *све може десити свуда* брише међупросторе. На великом потезу између појава као што су савремени тероризам или различите финансијске операције, оно што се дешава у једном простору аутоматски ствара *просторне последице*, јер се његове импликације одмах јављају у свим другим просторима на планети. Поред тога, глобални простор је истовремено *дисконинуиран* и *хијерархијски*, а оба аспекта се откривају као различите позиције и конфигурације у оквиру система глобалног капитализма.

Проблем постмодерне у филозофији уопште, и као теоријска и као практична парадигма, јесте у томе што, иако она сагледава *политику простора* и *трансформације*

хомогеност уместо једнакости, што је управо карактеристика тоталитаризма. Други се не може ни сматрати Другим нити имати своје место као такав – осим ако је Нейријашељ. Политика простора, међутим, истовремено изгледа као квазиуниверзалистичка зато што је неолиберални глобализам покушао да буде свеобухватан, тј. да буде транзиција са дуалној њоростиора хладној раиша на Поредок Једној.

Посийолиитички неолиберални њоростор покушао је да буде простор „вечног мира“ зато што је, као победник, тежио за апсолутном доминацијом па је, самим тим, покушавао да оконча њоростор борбе између два велика наратива. Или, прецизније говорећи, идеја је била да се оконча борба за ѡризнањем, тј. чийава хејеловска дијалектика ѡсјодар/род путем ѡиошлне нагмоћи, што је, самим тим, значило крај ѡиојоса ѡлиитичкој (Koljević, 2015). Ово је, заузврат, оставило у основи неиздиференциран њоростор либералних демократија, људских ѡрава и неокаийиализма као ексклузивну и њѡрикосновену идеологију, тј. реализовано је као изузетност САД, али без изванредности, у смислу у којем Каливас дефинише овај појам (Kalyvas, 2008).

Овај процес такође је замишљен да би ефикасно избрисао ѡделу између Истѡка и Запада и то управо на начин који анулира све ѡлиитичке, економске, друшћивене и кулѡуролошке разлике. Политика простора је, самим тим, требало је да буде реализована у смислу Један а не Два, због чега је појам либералне демократије заправо илузорна демократија сама ѡ себи, јер се није односила на многе, односно на мношћво, већ на једно и ѡиошлност. На овај начин је хаѡитични и ѡривредни карактер савременој Пиреја који је покушао да се прошири на читавој планети сакрио његову унутрашњу структуру, односно комодификацију и ѡбјективизацију које су као коначни циљ имале уништавање подела у име апсолутне хегемоније. Напоследку, читав овај процес завршио се претњом коју представљају климатске промене и катастрофално пропадање животне средине и, самим тим, као врста унишћивања стварној, односно физичкој ѡростора. Или, као што је нагласила Мијата Фанбулех, „неолиберализам није само изневерио људе; он је изневерио и Земљу“ (Fahnbulleh, 2020, str. 38).

HORIZŌ И БЕСКОНАЧНОСТ У НОВОЈ ЕПОХИ

Филозофско и политичко преиспитивање *horizō* у 21. веку намеће се као *sine qua non* услов за разумевање начина на који се може превазићи неолиберализам и како се ѡлиитички ѡростор као ѡростор ѡлиитичкој може појавити из постојећих оквира. Питање је управо како ѡрадови Аѡине могу да процветају као такви, тј. како се могу створити различите аѡоре да би се редефинисала значења политичке субјективности и политичке заједнице. Због тога *horizō* и као глагол и као именица (*horizōn*) открива еѡземљарни ѡуѡ ѡросторност, у стварном простору, као и у реѡрезентацији: чин дељења и раздвајања који сам по себи потиче од *oros* као ѡранице и ѡбележја представља први корак ка поновном стварању простора. Тачније говорећи, као именица, *horizōn* потиче од *horizōn kyklos* – раздвајање круѡа – тачније, слике која се односи на раздвајање једној у себи и из себе, те, осим тога, на мношћво унуѡар једној. На сличан начин, хоризонт као линија која раздваја земљу од неба, представља Хесиодов *Ксаос* – ко је ѡрво настѡао. Хоризонт је линија која дели све видљиве ѡравде у две кѡиѡѡрије: оне који ѡресецају и оне који не ѡресецају ѡвршину Земље. Прѡстѡрност је ѡдељена

од самим њочешака, и као стварни и као замишљени њросџор она почива на идеји њоделе, односи се на двоје и на њоделу изнуџра, баш као што се круџ раздваја. Поред тога, њрави хоризонџ је, у ствари, теоријска линија која се може видети само када се налази на површини мора, тј. у многим просторима ову линију прикривају предмети – али је прави хоризонт хоризонџалан.

У савременом окружењу 21. века, које означава крај униџоларносџи, тј. излазак из хомоџеносџи према муџиџоларносџи и вишесџрукосџи њросџора – остварен као сама њолиџика њросџора – у смислу реалполитике, трансформација се посматра као успон суперсила у множини. Тако Сједињене Америчке Државе, Кина, Руска Федерација и Европска унија покушавају да дефинишу истовремене Велике њросџоре док се, у исто време, нове државе и народи приближавају светској сцени. Већина такозваних пропалих држава сада постаје отворено дојно поље између САД и Кине и, истовремено, највећи део политичког простора испреплетен је различитим силама. *Horizon kyklos*: први предуслов за појаву њолиса јесте та стварна већина која џради хоризонџ 21. века. Тиме раздвајање круџа, чин њоделе и слом њоџалиџиџа отварају могућност разлика на свим нивоима њосџојања и за њоново стварање њолиџичкоџ њросџора као џакоџ управо на начин на који се он односи на разлику између цивилизације и варварсџива (Urbinati, 2006).

Међутим, њоново стварање њросџорносџи у епохи џада неолиберализма (Deneen, 2018) прво поприма облик Макијавелијевог аџонисџичкоџ њросџора, а не античког, тј. грчког и римског квалитативног простора зато што се, пре свега, јавља као њросџор борбе. Наравно, и цивилне и војне борбе разликују се од оних у Макијавелијево доба, али оживљавају значај џрада и новог, крајњег значаја џериџорије, као што је конџеџиј сукоба у њолиџичком увек актуелан. Питање *virtù* је отворено, и заједно са питањем *oros* и стварноџ њросџора, као и њросџора реџрезенџиације, сматра се поприштем *par excellence*. Осим тога, као што тврди Шамају, ови простори постају сцена нових „даџинских раџова“ који се воде дроновима и ремеће однос између пријатеља и непријатеља и његову имплицитну политику простора (Chamayou, 2013).

Нови погранични простори борбе, нове границе и разлике, вишесџрукосџи *oros*-а које се јављају у свакодневици такође су сложен феномен са разноврсним последицама јер су, с једне стране, резултат потребе за дистанцирањем од квазиуниверсализма неокапитализма и његове претензије ка апсолутној доминацији, и, на тај начин, чак и физички простор сада ствара не само политичке и економске већ и онтолошке разлике *per se*. С друге стране, на пример, мигранти се налазе свуда у свету као живи знаци његових контрадикција, што правилно примеђују Мезадра и Нилсон (Mezzadra & Neilson, 2013), или, прецизније говорећи, гранична места борбе су отворена или затворена, па просторност такође поприма облик ексклузивних њросџора.

Међутим, ово је првенствено резултат униџџавања њолиџичкоџ суверенџиџа у Евроџи, односно, иако је централна позиција Европе на више начина заснована на непрекидном сучељавању са неевропским антрополошким и просторним факторима, ипак је тачно да су у великој борби, тј. борби између Империје и мноштва, евроџски народи морали да буду њолиџички афирмисани да би њоново створили своје судџеџи-виџиџе (Koljević, 2019). Дакле, у већини случајева – с неколико часних изузетака – у питању није носталгија према границама и затвореним просторима, као што би то

Дебре формулисао (Debray, 2010), већ разумевање *појиреде* за *іраницама* ујравно ради очувања разлика или за слављење *Друјосіи* ради постизања стварне плуралности услед *јочейіка* *јолийіике*. Другим речима, ово је питање улоге *oros-a*, тј. улоге *ивица*, *линија* *разіраничења*, *међа* и *іраница* у постглобализованом оквиру у којем демаркација са назнаком *јоделе* у *јросіјорном* смислу, у *самој јросіјорності*, представља корак ка поновном стварању политичке заједнице са *јолийіичким субјективийіетіима*, под условом да настаје повлачењем линије између *јолийіичкој* и *хуманијтарној*.⁶

Исто тако, *деконструкција кријшћоуниверзализма* глобалне *полиитике* *простора* открива линије моћи које је конституишу, али поново стварају *картографију садашњице*, у *полиитичкој кријшћи* Глобалној *пућем Једној* и, самим тим, као процес *поделе* и *ајонизма*. Зато *редефинисање* *пјојоса* *полиитичкој* захтева други корак, тј. прелазак са *вишеструкости простора* *сукоба* на *просторе појаве* *полиитичкој*: *horizō*, који се односи на *бесконачност*.

У одговору на питање како се може односити према простору политичког, Кричли каже да *права полиитика у себи и из себе захтева бесконачно трајање које поитиче из перцепције неуравге* (Critchley, 2007, str. 121). Овако бесконачност постаје средиште *редефинисања полиитичке просторности*: *horizō* није ни ограничен нити искључив зато што садржи *бесконачно трајање* које се односи *управо на неуравгу*. *Бесконачност*, као *група страна хоризонтиа*, представља *унутрашњу могућност* за *превазилажење сукоба самог по себи*, тј. за *превазилажење борбе као борбе између новооснованих полиитичких субјективитета*, и, самим тим, *превазилажење агонизма* као првог корака у поновном стварању политичког. У крајњем случају, *poietos* нестаје у оквиру *етиичко-полиитичког оквира* у којем *бесконачност вредности правде* изгледа као *садржај хоризонталне просторности* и срж теорије и праксе заједница.

Такође, ово је кретање ка *дијалогу* и *гедаји*, тј. *истински повраћање на појас* и на *централно место* *ајоре* у смислу у којем Хана Арент говори о стварању *јавних простора*. Прецизније говорећи, Римљани су сасвим извесно развили идеју о јавном тргу као простору с правом окупљања и слободе говора, тј. *смисленим облицима* партиципаторне демократије, а Арент мисли на Римску републику када говори о томе да политичка акција захтева „*простор за појављивање*” (Arendt, 1998, str. 198). Ово је тачка на којој се сама *бесконачност* открива у међусобној повезаности са простором за појављивање или тачка у којој *узајамно откривају простор политичкој пар excellence* као *бесконачни хоризонт* где *Субјективност* и *Друштво* задржавају своје разлике, истовремено стварајући политичку заједницу. У том погледу, *појас*, ако се правилно дефинише, није град-држава због своје физичке локације, већ због тога што је *организација људи због тога настаје из заједничког деловања и говора* (Arendt, 1998), тј. у овој референци на *стварни простор* као *простор између људи који живе заједно*, као средина у којој они мисле и играју. Међутим, и материјално окружење има свој значај, нарочито у смислу реконфигурације материјалности јавног простора, односно у стварању и поновном стварању политичког простора у самом окружењу, а посебно кроз *праске* које показују како политика може да буде на правом месту у *локалним просторима*. Напослетку, место просторности је окружење које се *створно*

⁶ Због тога је проблем, као што је Дузинас детаљно објаснио, управо у *идеологији људских права* (Douzinas, 2007).

реконфигурише и, на брехтовски начин, рефункционалише тачно у складу са линијама борбе за јавни простор иштем политичкој простора.

Стога, док Хана Арент сматра да се просторност и локација стварају кроз заједничку акцију у настајању политичких субјективитета, Кричли верује да политички простор није високо транспозибилан већ се савези међу људима склапају на посебним местима где бесконачно изражење правде долази од људи, односно одозго, у директној демократији. Осим тога, политика као *praxis* у ситуацији тада изгледа као „тежња ка контроли места са којег неко говори и делује, заједнички рад у ситуацији као политички субјект посвећен неком плану, простору, процесу“.⁷ Ово је просторност хоризонталне бесконачности, *horizō* који је бесконачан зато што захтева крај неправде и на тај начин представља савремену верзију преиспитивања простора њојављивања као политичких простора њо себи.

ДИГРЕСИЈА: СЛУЧАЈ СРПСКИХ ТОРОИ

Ако је могуће говорити о промени политичке и теоријске парадигме која се дешава у првим деценијама 21. века као о преласку у нову епоху (Koljević, 2021) после неолиберализма и деконструкције, онда се ти нови појмови укључују *horizō* и бесконачности откривају управо у посебним просторима и местима. Случај Балкана је посебан пример због своје недефинисане просторности – он је на половини процеса да постане политички простор, тек према, а још није постојао, због чега се налази на терену између не-простора и будућег простора. Ово је због тога што је, с једне стране, процес њојовној одређивања њојових граница, вишеструкости њојовој *horizō*, и даље недовршена, тј. поделе и разлике се стално премештају док, с друге стране, захтев за бесконачношћу – хоризонтална бесконачност која је бесконачни захтев за правдом – и даље се остварује само у одређеним примерима и путем одређених примера.

Међутим, управо у овој референци концепт српских *toroi* открива њојенцијал своје просторности која почиње од реконцептуализације Балканског полуострва како у филозофском, тако и у политичком смислу. У реалполитици, Балкан је одувек био један од најважнијих, а можда и најважнији геостратешки регион у Европи као простор сукоба и агонизма између великих сила и, исто тако, простор са њојенцијалом за бесконачност заједно што открива истину ових борби. Стога је улога Балкана – а то је најупадљивије у случају српских *toroi* – да открије просторно дељење „униполарној континенту“.⁸ Мултиполарни уједицај сада је присутан у вишедимензионалној просторности у којој термин „Балкан“ заиста изгледа као „мост“, простор сусрета и место разлика и, као такав, издиференциран је, ња чак и подељен унутар себе.⁸

⁷ Кричли затим каже да ће „истинска демократија бити политичка артикулација ових простора у заједнички фронт“ (Critchley, 2007, стр. 118).

⁸ На пример, Западни Балкан – који обухвата Словенију, Хрватску, делове Босне и Албаније – и даље одговара униполарном политичком простору, па се, на тај начин, разликује од Централног Балкана, тј. простора Републике Српске у Босни, Србије, Црне Горе и Македоније. Када је реч о Македонији, њен геофизички положај јој омогућава да се структурно сматра мостом који повезује делове Грчке и унутрашњост Централног Балкана.

Централни Балкан – односно прави простор српских *toroi* – представља најплодније тло за настајанак мултиполарних просјора, због чега новозамишљени геополитички регион има највећи просјорно-политички појенцијал. Сходно томе, то што је тзв. западни „хуманитарни интервенционизам“ остварен управо у овим подручјима у складу је са актуелним појенцијалом овој региону за бесконачно тражење правде и истине, као и борбе балканских народа, сведочи о доследности у аутономији. У средишту како Централног Балкана, тако и Балканског полуострва, налази се Србија, па због тога изгледа као осовина читавог региона између Истока и Запада. Због тога Србија представља стваралешко језгро балканских интеракција, без обзира на то да ли је реч о Централном Балкану или о чиставом политичком просјору Балкана.

Још важније је то што се српски *toroi* односе на сва три аспекта тријаде, тј. на стварни просјор, репрезентацију просјора и просјор репрезентације на начин који превазилази неолиберализам и иде у правцу политичке просторности *per se* кроз специфичност своје потраге за хоризонталном бесконачношћу. Стварање политичке субјективности 21. века односи се, пре свега, на такав међупросјор, заузимање онога између, у којем се *entre nous* може појавити као нови полис савремене Европе.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Arendt, H. (1998). *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press
Badiou, A. (2006). *Polemics*. New York: Verso
Chamayou, G. (2013). *Théorie du drone*. Paris: La Fabrique
Critchley, S. (2007). *Infinitely Demanding*. New York: Verso
Critchley, S. (1999). *The Ethics of Deconstruction: Derrida and Levinas*. Purdue: Purdue University Press
Debray, R. (2010). *Éloge des frontières*. Paris: Gallimard
Deneen, P. (2018). *Why Liberalism Failed*. Yale: Yale University Press
Douzinas, C. (2007). *Human Rights and Empire*. London: Routledge
Fahnbulleh, M. (2020). The Neoliberal Collapse. *Foreign Affairs*, January/February, pp. 38–44.
Galli, C. (2015). The Rise and Fall of Modern Political Space. *Philosophy Kitchen*, (2), pp. 14–15.
Harvey, D. (1991). *The Condition of Postmodernity*. New Jersey: Wiley-Blackwell
Kalyvas, A. (2008). *Democracy and the Politics of the Extraordinary*. Cambridge: CUP
Koljević, B. (2019). Twenty-First Century Europe at the Crossroads: *Polis, Demos*, Subjectivity, Democracy. *BISLA: Kritika & Kontext*, 23 (56), pp. 12–22.
Koljević, B. (2015). *Twenty-First Century Biopolitics*. Peter Lang International Publishing: Frankfurt Am Main
Lefebvre, H. (2003). *The Urban Revolution*. Minneapolis: University of Minnesota Press
Moser, R., Barany, Z. (eds.). (2009). *Is Democracy Exportable?* Cambridge: CUP
Soja, E. W. (1989). *Postmodern Geographies*. New York: Verso
Urbainati, N. (2006). *Representative Democracy*. Chicago: University of Chicago Press